

TIZIANO TERZANI

SCRISORI
ÎMPOTRIVA RĂZBOIULUI

Traducere din limba italiană de
Marina Elena Loghin

Editura Seneca

Lui Novalis, nepotul meu, ca să aleagă pacea

Titlu original: LETTERE CONTRO LA GUERRA de Tiziano Terzani
Copyright 2002 Longanesi & C., Milano
Prima edizione febbraio 2002

© Editura Seneca Lucius Annaeus, 2019, pentru ediția în limba română

Machetare: Mariana Răbincă
Coordonator: Anastasia Staicu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TERZANI, TIZIANO

Scrisori împotriva războiului / Tiziano Terzani; trad. din lb. italiană de
Marina Elena Loghin. - București

ISBN 978-606-8847-09-2

I. Loghin, Marina Elena (trad.)

821.131.1

94

Tipar: ART GROUP PUBLISHING

© Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate Editurii Seneca Lucius Annaeus. Nicio parte din această lucrare nu poate fi reprodusă, stocată sau transmisă sub indiferent ce formă fără acordul prealabil scris al editurii.

Nota redacției

Această carte este prima etapă a unui pelerinaj de pace. Un pelerinaj făcut de un om care, pe parcursul vieții, a fost un ziarist implicat personal în realitatea pe care o descria; un ziarist capabil să sesizeze instinctual semnele pe care un anumit eveniment le lasă pe teritoriul nemărginit al Istoriei; un narator cu o voce unică, deseori ieșită din comun, mereu autentică și plină de compasiune. Un om care, înainte de 11 septembrie 2001, a fost mereu profund conștient de abisul cultural, ideologic, social deschis (și deseori ignorat) între Occidentul în care s-a născut și Orientul unde a trăit timp de treizeci de ani. Un om care, după 11 septembrie 2001, a înțeles că nu mai poate să tacă în fața barbariilor, intoleranței, ipocriziei, conformismului și indiferenței. Tiziano Terzani, cu aceste „scrisori“ din Kabul, Peshawar, Quetta, dar și din Orsigna, Florența, Delhi și din „refugiul“ său din Himalaya, îndeplinește o datorie față de viitorul nostru al tuturor, începe un pelerinaj pe care cu toții ar trebui să-l facem. Fiindcă nu e suficient să înțelegem „drama lumii musulmane în confruntarea ei cu modernitatea, rolul islamului ca ideologie de antiglobalizare, necesitatea Occidentului de a evita un război religios“, ci mai cu seamă trebuie să înțelegem, să ne convingem, să credem că singura cale de ieșire din ură, din discriminare, din durere este nonviolența. Și cu, dezarmantă, provocatoare, foarte curajoasă simplitate ne spune: „Lumea s-a schimbat. Trebuie să ne schimbăm și noi. Să ne oprim, să reflectăm, să conștientizăm, să facem fiecare câte ceva. Nimeni altcineva nu o poate face pentru noi“.

10 septembrie 2001:
ZIUA RATATĂ

SUNT ZILE ÎN VIAȚĂ când nu se întâmplă nimic, zile care trec fără să-ți lase vreo amintire, fără să lase o urmă, ca și cum nu ar fi fost trăite. Dacă mă gândesc bine, cele mai multe zile așa sunt și doar atunci când numărul celor care ne rămân de trăit e clar că se împuținează, se întâmplă să te întrebi cum a fost posibil să lași să treacă, distrat, atât de multe. Dar așa suntem: apreciem trecutul numai după ce trece și doar când un lucru a trecut ne dăm mai bine seama cum ar fi să-l avem în prezent. Dar el nu mai există.

Pentru mine – și sunt sigur că nu numai pentru mine –, 10 septembrie 2001 a fost o zi de felul ăsta: o zi despre care nu-mi aduc aminte absolut nimic. Știu că eram la Orsigna, vara se sfârșise, familia se împrăștiase din nou în toate direcțiile și probabil că eu îmi pregăteam haine și cărți să mă întorc să-mi petrec iarna în India.

Gândeam să plec după aniversarea nașterii mele, însă nu număram zilele și aceea de 10 septembrie 2001 a trecut fără să-mi fi dat seama, ca și cum nici n-ar fi fost în calendar. Păcat. Fiindcă pentru mine, pentru noi toți – chiar și pentru cei care și azi refuză să creadă –, ziua aceea a fost extrem de deosebită, una căreia ar fi trebuit, conștient, să-i gustăm fiecare clipă. A fost ultima zi a vieții noastre de dinainte: înainte de 11 septembrie, înainte de Turnurile Gemene, de noua barbarie, de limitarea libertăților noastre, înainte de marea intoleranță, de războiul tehnologic, de masacre de prizonieri și de civili nevinovați, înainte

de marea ipocrizie, de conformismul, de indiferența sau, și mai rău, de furia meschină a orgoliului prost înțeles; ultima zi înainte ca fantezia noastră în zbor spre mai multă dragoste, spre mai multă fraternitate, spre mai mult spirit, spre mai multă bucurie să fie deviată spre mai multă ură, spre mai multă discriminare, mai multă materialitate, mai multă durere.

Știu: aparent puțin sau aproape nimic nu s-a schimbat în viața noastră. Deșteptătorul sună la aceeași oră, mergem la același serviciu, în compartimentul de tren sună tot aceleași telefoane mobile și ziarele continuă să apară zilnic cu doza lor de jumătate minciună, jumătate adevăr. Dar e o iluzie, iluzia aceluși moment de tăcere care e între a vedea o mare explozie în depărtare și pe urmă a-i auzi bubuitura. Explozia a existat: enormă, înspăimântătoare. Bubuitura ne va ajunge din urmă, ne va asurzi. Chiar ne-ar putea mătura. Mai bine să ne pregătim din timp, să ne gândim înainte să fie nevoie să o luăm la goană, chiar dacă numai la figurat, înainte de a încerca să ne salvăm copiii ori să înșfăcăm cine știe ce ultim lucru de îndesat în traistă.

Lumea s-a schimbat. Trebuie să ne schimbăm și noi. Mai întâi de toate fără să ne mai prefacem că totul e ca mai înainte, că putem continua să trăim cu lașitate o viață normală. Cu ce se întâmplă în lume, viața noastră nu poate, nu trebuie să fie normală. Trebuie să ne fie rușine de această normalitate.

Impresia asta că totul se schimbase m-a izbit imediat. Un prieten îmi telefonase spunând simplu: „Deschide imediat televizorul“. Când am văzut în direct cum a explodat al doilea avion, m-am gândit: „Pearl Harbor. Țsta-i un nou război“. Am rămas cu ochii lipiți de ecran când pe BBC, când pe CNN, ore întregi, apoi am ieșit să fac o plimbare prin pădure. Îmi aduc aminte cu câtă uimire mi-am dat seama că natura era indiferentă la ce se întâmpla: castanele începeau să se coacă, primii vâlătuci de ceață se pregăteau să urce dinspre vale. În aer auzeam

obișnuitul, îndepărtatul clipocit al râului și behăitul caprelor Brunalbei. Natura era complet dezinteresată de dramele noastre de oameni, ca și cum cu adevărat nu am fi contat nimic și am fi putut chiar dispărea fără să lăsăm în urma noastră cine știe ce gol.

Poate pentru că mi-am petrecut toată viața de adult în Asia și sunt acum cu adevărat convins că totul e unu și că, după cum prea bine rezumă simbolul taoist yin și yang, lumina are în ea sămânța tenebrelor și în mijlocul tenebrelor există un punct de lumină, mi-a venit să cred că acea grozăvie la care tocmai asistasem era... o ocazie bună. Toată lumea văzuse. Toată lumea avea să înțeleagă. Omul avea să conștientizeze, avea să se trezească, să regândească totul: raporturile dintre state, dintre religii, raporturile cu natura, înseși raporturile de la om la om. Era o ocazie bună să facem un examen de conștiință, să ne acceptăm responsabilitățile de oameni occidentali și poate, în cele din urmă, să facem un salt de calitate în concepția noastră despre viață.

În fața a ceea ce tocmai văzusem la televizor și a ceea ce ne-am fi putut aștepta acum nu puteam continua să trăim firesc, așa cum, întorcându-mă spre casă, am văzut că fac caprele care pășteau iarbă.

Cred că niciodată în viață nu am stat în fața televizorului atât de mult ca în zilele care au urmat. De dimineață până seara. Aproape că nu dormeam. Avem permanent în cap propoziția aia: o ocazie bună. Din cauza profesiei, în fața unui adevăr oficial am încercat întotdeauna să văd dacă nu exista alternativă, în conflicte am încercat întotdeauna să înțeleg motivele uneia dintre părți, dar și pe ale celeilalte. În 1973, împreună cu Jean-Claude Pomonti de la *Le Monde* și cu fotograful Abbas, am fost unul dintre primii care am trecut linia frontului în Vietnamul de Sud să vorbesc cu „dușmanul“, cu Viet Cong. La fel, ca să încerc să-i înțeleg pe teroriștii care încercaseră să facă să sară în aer unul dintre Turnurile Gemene de la New York, în 1996 reușisem, de două

ori la rând, să intru în „universitatea Jihadului“ să stau de vorbă cu adepții lui Osama bin Laden.

M-am gândit că ar fi fost necesar să istorisesc iar, pe scurt, povestea aia, precum și impresiile acelor vizite ca să ne imaginăm lumea din punctul de vedere al teroriștilor. Dar îmi era greu să scriu.

Pe 14 septembrie era ziua mea de naștere, împlineam șaiszeci și trei de ani, și pe data aceea se încheia formal frumosul meu raport profesional cu *Der Spiegel*, început exact cu treizeci de ani în urmă, însă, încă din 1997 lăsat, la cererea mea și de comun acord, în letargie.

Cu *În Asia*, publicată la Milano în 1998, carte ce aduna toate marile și micile întâmplări la care fusesem martor, spuseseam tot ce aveam de zis despre jurnalism. După publicarea ei, practic m-am retras din lume.

Îmi petrec mare parte din timp în Himalaya și mă bucur foarte mult că nu am alte scadențe în afara celor ale naturii: când se lasă întunericul e timpul să mă duc la culcare, la prima licărire de lumină e timpul să mă scol. Acolo unde locuiesc, într-un loc izolat, la două ore distanță cu mașina de primul centru locuit, plus o oră pe jos printr-o pădure de rododendroni uriași, nu există nici lumină electrică, nici telefon, așa că nu mă distrage nimic, cu excepția deosebit de plăcută a animalelor, a păsărilor, a vântului de la munte. Mi-am pierdut obișnuința de a citi ziare și, chiar atunci când vin în Europa, mă lipsesc de ele cu plăcere: istoriile se repetă și mi se pare că le-am citit cu ani în urmă, când erau mai bine scrise.

În Himalaya iarna e pentru mine cel mai frumos anotimp. Cerul e nemaipomenit de senin, iar munții se văd foarte aproape. Îmi făcusem planuri să plec neapărat, dar, cum spun indienii arătând spre cer, „Vrei să-l faci să rădă pe Baghawan (Dumnezeu)? Bine: spune-i despre planurile tale“.

Așa că mi-am petrecut ziua de naștere scriind nu un articol cu numărul ăla fix de rânduri, pe ton atrăgător ca să-l faci citibil, ci o

scrisoare așa cum aș fi așternut-o pe hârtie pentru un prieten. Îmi place să scriu scrisori. Întotdeauna m-am gândit că, dacă m-aș fi născut bogat și acum trei sute de ani, acolo unde oricum m-am născut, sărac, la Florența, aș fi vrut să călătoresc prin lume ca să scriu scrisori. Într-un anumit fel, ziaristica mi-a permis să fac ceva asemănător, însă cu limitare a spațiului, cu graba termenelor scadente, cu obligațiile impuse limbajului. Acum, în sfârșit, pot să scriu, pur și simplu, scrisori.

Cea de la Orsigna i-am trimis-o prin e-mail lui Ferruccio de Bortoli, directorul de la *Corriere della Sera*, cu un mesaj care în linii mari suna cam așa: „Vezi tu. În funcție de învoieli“.

Ani de zile avusesem la *Corriere della Sera* un contract de colaborare; dar când venise momentul să-l reînnoiesc aleseseam să nu fac nimic, din același motiv pentru care nu am vrut niciodată să primesc bani în avans pentru cărți încă nescrise. Nu vreau să mă simt obligat cu nimic, nu vreau să am complexe de vinovăție, senzația că sunt dator. Astfel, cu Bortoli am ajuns la un *gentleman agreement* foarte personal: eu aveam să scriu când, cât și cum voiam, el era liber să mă publice sau nu, schimbând în cel mai rău caz virgule. Așa a fost. Scrisoarea a fost publicată pe 16 septembrie. Titlul nu era cel pe care îl sugerasesm eu, „O ocazie bună“, dar nu puteam, așa cum nu a trebuit să o fac niciodată mai târziu, să mă vait. Începea pe prima pagină și urmarea ocupa una din interior. Miezul a tot ce voiam să spun era acolo: motivele teroriștilor, drama lumii musulmane confruntate cu modernitatea, rolul islamului ca ideologie de antiglobalizare, necesitatea Occidentului de a evita un război religios, o posibilă cale de ieșire: non-violența.

Piatra fusese aruncată. Am terminat de pregătit haine și documente și m-am dus la Florența, gata de plecare. Nu eram sigur că mă voi duce în Himalaya. Să mă întorc în minunatul meu refugiu mi se părea un lux pe care nu mi-l puteam permite. Bush spusese foarte bine: „*We shall*

smoke Osama bin Laden out of his cave“. Eu trebuia să accept faptul că Osama mă scosese din bârlogul meu.

Tentația de a mă reîntoarce în lume, de a „coborî la câmpie“, cum zic cei din Himalaya când se duc la cumpărături, apăruse. În iulie ieșise ediția americană a cărții *Un ghicitor mi-a spus* și editorul mă invitase să fac lucrul ăla îngrozitor pe care americanii îl numesc *flogging*, să biciuiesc cartea, să o împing, ceea ce în cuvinte simple înseamnă să devii un pachet poștal în mâna unor foarte abili și eficienți tineri P.R. care te preiau și, de dimineață până seara, te plimbă de colo, colo cu mașina, cu avionul, cu elicopterul, de la o coastă la alta, de la un oraș la altul – uneori două într-o zi –, punându-te față în față când cu un reporter de la un ziar care a citit din carte doar coperta, când cu microfoanele unui post de radio pentru taximetriști ori a altuia pentru insomniaci, când cu telecamerele unui mare show de televiziune ori a unui program mai modest intrat în emisie dimineața devreme, pentru gospodine, unde se vorbește despre soartă între o rețetă de salată cu pui și un nou stil de schi acvatic. Am făcut asta timp de două săptămâni. Și Doamne, Dumnezeule dacă merita! M-am întors din călătoria aia șocat, cu o impresie înspăimântătoare. Văzusem o Americă arogantă, obtuză, concentrată numai asupra ei, împăunată de puterea ei, de bogăția ei, fără pic de înțelegere sau de curiozitate pentru restul lumii. Fusesem izbit de răspânditul aer de superioritate, de convingerea că sunt unici și puternici, de faptul că se credeau civilizația definitivă. Și toate astea fără pic de autoironie.

Într-o noapte, după o întâlnire pe tema cărții la Smithsonian Institute, un ziarist bătrân pe care îl cunosc de ani de zile m-a dus să fac o plimbare pe la monumentele din inima Washingtonului, la cel deosebit de impresionant care îi comemorează pe eroii căzuți în Vietnam, la cel teatral și sugestiv dedicat morților din Coreea și la locul unde se va ridica acela în amintirea victimelor celui de al Doilea Război Mondial.

Primul gând pe care l-am avut era că mi se părea ciudat ca o țară tânără, fondată pe aspirația la fericire, să fi ales să pună în centul capitalei toate acele monumente ale morții. Prietenul mi-a spus că nu se gândise niciodată la asta. Când am terminat, în fața mastodontului, foarte albului Lincoln, așezat pe un mare fotoliu alb într-o copie gigantică în întregime albă a unui templu grec, mi-a venit să zic, știind că și el fusese la Phenian: „Îmi amintește de Kim Ir Sen“.

S-a simțit ofensat ca și cum m-aș fi atins de Sfânta Fecioară. „Noi îl iubim pe acest bărbat“, a zis. M-am abținut să-i atrag atenția că un nord-coreean ar fi spus exact același lucru, dar asta fusese senzația pe care mi-o crease America.

Comparația nu consta numai în imensitatea monumentelor, ci și în faptul că americanii mi se păreau, la rândul lor, victime al unei spălări de creier: toți spun aceleași lucruri, toți gândesc în același fel. Diferența e că, spre deosebire de nord-coreeni, aceștia cred că o fac liber consimțit și nu realizează că acel conformism e rodul a tot ce văd, beau, simt și mănâncă.

America mă înspăimântase și mă gândisem să revin, să fac poate o călătorie de câteva luni prin toată țara, o călătorie ca aia pe care am făcut-o cu soția mea Angela când eram student la Columbia University, o călătorie pe care o făceau altădată ziariștii europeni care acum sunt lipiți la New York în fața calculatoarelor, unde văd și citesc numai ce vrea America să-i lase să vadă ca să poată la rândul lor povesti.

Aveam deja în buzunar biletul pentru Delhi când prietenul dintotdeauna m-a sunat: „Ai citit-o?“ „Pe cine?“ „Pe Fallaci. Ți-a răspuns în *Corriere della Sera* de azi.“ Era ora trei după-amiază pe 29 septembrie și a trebuit să dau roată la jumătate de Florență ca să-mi fac rost de un exemplar. Ziarul se vânduse ca pâinea caldă.

Am citit acele patru pagini mari și m-a apucat o mare tristețe. Încă o dată greșisem! Nicidecum ocazie bună! 11 septembrie fusese

oazia de a trezi și ațâța câinele care e în fiecare dintre noi. Punctul central al răspunsului Orianei era nu numai să nege motivele „dușmanului“, ci să-i nege și calitatea de om, care este secretul dezumanizării tuturor războaielor.

M-a răvășit. Pe urmă mi-a fost milă. Fiecare are dreptul la un fel al lui de a înfrunța bătrânețea și moartea; îmi părea rău să văd că ea alesese calea ranchiunei, a invidiei, a resentimentului: calea pasiunilor mai puțin nobile și a violenței lor. Îmi părea sincer rău pentru ea fiindcă violența – sunt din ce în ce mai convins de asta – își brutalizează nu numai victimele, ci și pe cel care o făptuiește.

M-am apucat să scriu. De data asta, scrisoarea îi era adresată ei. A apărut în *Corriere della Sera* din 18 octombrie, zi în care ziarele erau dominate de fotografii cu Bush și Osama bin Laden. America începuse să bombardeze Afghanistanul. Am reușit să găsesc un exemplar al ziarului la aeroportul din Florența. Era în zori, plecam spre Paris, de acolo trebuia să zbor la Delhi și apoi în Pakistan.

Mă hotărâsem să „cobor la câmpie“. Plăteam din buzunarul meu, ca să fiu liber, eventual, să nu scriu. Mă simțeam ușor „nereprezentându-mă“ decât pe mine însumi și răspunzând „pensionat“ la întrebarea despre profesie din chestionarele de emigrație.

Scrisorile sunt cele scrise în această călătorie lungă. Datele arată când și unde au fost scrise. Doar jumătate din ce urmează a apărut în *Corriere della Sera*, dar țin să precizez că fiecare cuvânt al fiecărei scrisori pe care i-am trimis-o lui de Bortoli a fost publicat de el cu mare corectitudine. Îi sunt recunoscător și sunt sigur că îi sunt și mulți dintre cititori. Chiar dacă, uneori, mai ales după ce o rachetă americană lovește la Kabul sediul televiziunii independente Al Jazeera, m-am temut că una cu aceleași intenții ar fi putut să fi căzut și pe via Solferino la Milano.

Sigur că eu și de Bortoli nu avem deloc aceleași idei. De exemplu, el a încheiat editorialul din 12 septembrie cu o frază celebră, pe care

ulterior mulți i-au împrumutat-o: „Cu toții suntem americani“. Ei bine, eu nu. În esență mă simt florentin, puțin italian și din ce în ce mai mult european. Dar american cu siguranță nu, chiar dacă Americii îi datorez mult, inclusiv viața fiului meu, pe cea a nepotului meu – amândoi născuți acolo – și, în parte, pe a mea. Dar asta e o altă poveste.

În fond mi se pare greu să mă definesc. Am ajuns la vârsta mea fără să fi vrut vreodată să aparțin cuiva, unei biserici, unei religii: n-am deținut carnetul nici unui partid, nu m-am înscris niciodată în nici o asociație, nici în cea a vânătorilor, nici în cea pentru protecția animalelor. Nu fiindcă nu sunt în mod natural de partea păsărilor și împotriva acelor matahale cu armă de vânătoare care ținesc ascunse dintr-un refugiu, ci fiindcă orice fel de organizație mă îngreșează. Am nevoie să mă simt liber. Și această libertate e obositoare deoarece, de fiecare dată, în fața unei situații când trebuie să hotărăști ce să crezi, ce să faci, se poate recurge doar la propriul cap, la propria inimă, nu la linia simplă, gata de uz a unui partid sau a cuvintelor unui text sacru.

Din reflex am fost întotdeauna departe de putere și nu am curtat niciodată pe cineva care o deținea. Cei puternici m-au lăsat întotdeauna rece. Dacă am intrat vreodată într-o cameră a butoanelor, am făcut-o cu un carnețel în mână ca să iau notițe și mereu gata să descopăr vreo porcărie. Nu spun asta ca să mă laud, ci ca să-l asigur pe cel care, citind paginile următoare, ar putea crede că fac parte din cine știe ce sferă, din cine știe ce complot, că am un proiect al meu, ori că duc mai departe planul lui X și Y.

Nu încerc să conving pe nimeni cu aceste scrisori. Vreau doar să fac auzită o voce, să spun o altă parte a adevărului, să deschid o dezbatere ca toți să luăm act, ca să nu continuăm să pretindem că nu s-a întâmplat nimic ori să ne prefacem că nu știm că acum, în clipa asta, în Afghanistan mii de oameni trăiesc cu groaza că vor fi bombardați de B-52, că în clipa asta vreun prizonier, adus cu cagulă pe cap și în lanțuri de pe pământul

lui după douăzeci de ore de zbor, e „interogat“ pe o ultimă fâșie de pământ colonial al Statelor Unite în Guantanamo, insula Cubei, în timp ce strategii coaliției noastre împotriva terorismului pregătesc alte atacuri în cine știe care alte țări din lume.

Așa că eu spun: să ne oprim, să reflectăm, să conștientizăm. Să facem fiecare ceva și, cum zice Jovanotti în poetica sa melodie împotriva violenței, ajunsă până sus aici în munți: „Să ne salvăm“.

Nimeni altcineva nu o poate face pentru noi.

t.t.

În munții Himalaya indieni, ianuarie 2002

SCRISOARE DIN ORSIGNA